

Írta: Virág György

Áldozatsegítés Angliában

Egy, a British Council által szervezett és támogatott kéthetes viktimológiai tanulmányút résztvevőjeként lehetőségem nyílt a szexuális erőszak áldozatainak közvetlen segítésére, rehabilitására irányuló néhány megoldás megismerésére is. A külföldi tapasztalatok elsajátítása, az ismeretek hazai viszonyokra alkalmazott átültetése ma Magyarországon különösen jelentős, hiszen sem itt, sem a közép-kelet európai régió részében nincs múltja, hagyománya ennek a tevékenységnek. Csupán az utóbbi egy-két évben jelentek meg az első kezdeményezések, szerveződések, amelyek azóta is többnyire a fennmaradásukért küzdenek.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a bűncselekmények sértettjei között az erőszakos szexuális bűncselekmények áldozatai speciális, „többszörösen hátrányos” helyzetben vannak. Ebben a körben ugyanis nem „csak” a figyelem, az odafordulás, az intézményesített segítség hiányáról van szó. A társadalmi szinten működtetett védekező, elhárító mechanizmusok sajátosan tovább büntetik ezeket az áldozatokat: kimondva-kimondatlanul kétségbe vonják, tagadják a cselekmény megtörténtét, hibáztatják, vagy éppen vádolják a sértettet a vele történtek miatt. Ez a reakció fokozza az amúgy is meglévő szégyenérzetet, büntudatot, és nem ad lehetőséget a cselekmény súlyos lelki következményeinek feldolgozására. A szexuális erőszak körében igen magas a látencia, a feljelentetlenül maradó cselekmények száma, és az ismeretek, a megfelelő képzés teljes hiánya miatt jelentős a büntetőeljárás során elszenvedett ún. másodlagos viktimizáció is. Az életkori sajátosságokból adódóan mindez a negatív hatás hatványozottan jelentkezik a szexuális abúzust elszenvedett gyermekeknél.

A továbbiakban a tanulmányút két idevágó tapasztalatáról, a szexuális abúzus gyermekáldozatai számára működő SAFE WAYS programról, valamint a szexuális erőszak áldozataival foglalkozó rendőrök képzéséről adok rövid áttekintést.

SAFE WAYS

A leeds-i szociális osztályon (Social Service Department) 1987-ben felfigyeltek arra, hogy gyorsan nő a szexuális abúzust elszenvedett gyermekekről tett bejelentések száma, miközben az érintett gyermekek átlagos életkora csökken. Az egyes ügyekben – a szociális munkások sokirányú leterheltsége miatt – a kezdeti vizsgálódások után a gyerekekkel való foglalkozás rendre háttérbe szorult. Ráadásul, sok szociális munkás nemcsak kellemetlennek érezte ezt a feladatot, hanem úgy ítélte meg, hogy a kellő szakértelme is hiányzik ahhoz, hogy szexuális abúzust elszenvedett kisgyerekekkel foglalkozzon. Ugyanakkor annak lehetősége, hogy az érintetteket megfelelő szakemberhez (gyermekpszichiáter vagy pszichológus) irányítsák – a hosszú várólisták miatt – igen korlátozott volt. A másik problémát a szexuális abúzus magatartásbeli következményei jelentették. Rendszeresen érkeztek ugyanis nevelőszülői bejelentések a náluk elhelyezett gyerekek nyílt szexuális viselkedéseiről, és bár történtek kezdeményezések a nevelőszülők képzésére és támogatására, a gyerekekkel való munka felelőssége továbbra is a szociális munkásokra maradt. Ebben a helyzetben merült fel a SAFE WAYS program gondolata: megfelelő számú szakember alkalmazásával olyan rendszeres,

rövid távú csoport elindítása, amely levénné az elviselhetetlen terhet az érintett egyikét személy vállalról.

A program három és nyolc év közötti gyerekeket fogadott, akiket életkoruk alapján osztottak el. Külön csoportba kerültek a szüleikkel élő, illetve a nevelőszülőknél elhelyezett gyerekek, abból a megfontolásból, hogy az abúzus következményeivel való munka némiképpen eltérő hangsúlyokat igényel ebben a két csoportban.

Az abúzust elszenvedett gyerekeket az elszigetelődés, a lerombolt önértékelés, a zavarodottság és büntudat, a szélsőséges agresszív megnyilvánulások, az alvási és evési zavarok, a már kialakult szobatisztaság felborulása, a visszahúzódás vagy éppen a diszkrimináció nélküli túlzott barátságosság, szexualizált viselkedés jellemzi. A SAFE WAYS-csoport célja, hogy helyreállítsa a gyerekek önértékelését, hogy segítsen abban, hogy visszanyerhessék a testük és az életvitelük feletti ellenőrzést, hogy megtanítsa őket a felnőttekkel és a gyerekekkel szembeni megfelelő viselkedésre, és hogy segítse őket abban is, hogy elkerüljék a további abúzust. A SAFE WAYS-csoportok zártak (tehát a csoport elindulása után már nincs változás a résztvevők személyében), és egy csoportban legfeljebb nyolc gyerek vesz részt. A csoportmunka hét héten keresztül tart, minden héten egy ülés van. A gyerekek szállításáról a csoport-ülésre és vissza a szervezők gondoskodnak. Egy csoporthoz három felnőtt tartozik: két csoportvezető – egy férfi és egy nő –, valamint egy felügyelő, aki az összes adminisztrációs teendőt és a gyerekek szállítását intézi.

Az első csoportot 1988-ban indították el. Azóta több mint húsz csoport fejezte be munkáját, és jelenleg is több csoport működik az elkerülhetetlen nehézségek ellenére, amit a különböző személyi és szervezeti változások okoztak. A program 1990-ben elnyerte a Social Work Today első díját az „Innovációk a Szociális Munka Gyakorlatában” kategóriában.

A rövid idejű, intenzív csoportélmény a gyerekek szükségleteinek csak egy részét képes lefedni. Ezért központi jelentőségű a nevelőkkel fenntartott szoros kapcsolat, valamint az, hogy a nevelő egyetértsen a csoport célkitűzéseivel és együttműködjön azokkal. Ennek hiányában a gyereket nem tudják felvenni a csoportba. Amennyiben ugyanis egy szülő például tagadja az abúzus megtörténtét, akkor az ellentmondó üzenetek a gyereket még konfúzusabbá, sérülékenyebbé teszik. A nevelők és együttműködésük segítségével a csoport működésével párhuzamosan egy gondozói csoportot is tartanak az érintett nevelők és szociális munkások számára. Ez, azon túl, hogy lehetőséget biztosít a szorongások és problémák megosztására, információt ad arról, ami a gyerekekkel történik, és így egyfelől megosztja a munkát, másfelől lehetővé teszi, hogy a csoportban elhangzottak otthon megerősítést nyerjenek.

A kialakított keretek határai között az alkalmazott technikák fokozatosan bővültek az idő során. Az egyes csoportok igényeinek megfelelően alkalmaznak pszichodramatikus jellegű szerepjátékokat, megbeszéléseket, rajzolást és festést, játékokat, éneklést, video-demonstrációt, bábdialógust, plakátkészítést, önérvényesítési tréninget és más technikákat. A szerepjáték az egyik állandóan alkalmazott technika, amelyik igen jól működik és még a legfiatalabbakból álló csoport is élvezi. A különböző technikák tartalmilag a következő tematikát ölelik át:

- az elfogadhatatlan fizikai kontaktussal való bánásmód stratégiáinak kialakítása,
- a jó és rossz érintések elkülönítése,
- a jó és rossz titkok megkülönböztetése,
- az önérvényesítés fejlesztése,
- annak megértése, hogy az abúzus nem az ő hibája volt,
- segítség abban, hogy a gyerek el tudja mondani, ha történik vele valami.

A gyerekek nemcsak a csoportvezetőktől tanulnak, hanem egymástól is. Sőt, az az egyszerű körülmény, hogy nincsenek egyedül az élmények átélése során, kivétel nélkül mindig felszabadító hatású. (A gyerekektől nem várják el, hogy beszámoljanak abúzusuk történetéről, esetenként ők mégis úgy döntenek, hogy megosztják az általuk megélteteket a többiekkel. Az egyetlen dolog, amit erről a vezető a csoport kezdetén elmond, hogy a csoporttagok egyik közös sajátossága az, hogy valamennyiüket bántotta egy felnőtt.)

A SAFE WAYS-csoportban való részvétel csupán a kezdeti, első lépés ahhoz, hogy a gyerek kezelni tudja azt a világot, amelyben őt korábban abúzus érte. Ez azonban fontos segítség, amely a további folyamatos törődéssel, gondozással, támogatással együttesen csökkentheti a már elszenvedett sérelmet és minimalizálhatja a további sérülés veszélyét.

Az első találkozás egy gyerekcsoporttal és az azzal való szembesülés, hogy ezek a gyerekek valamennyien súlyos abúzusok áldozatai voltak, valamint hogy az abúzus ennyire széleskörű, gyakorta még a tapasztalt szakemberek számára is megrázó élmény. Ezek a gyerekek ugyanakkor folyamatosan és állandóan érzelmi válaszokat, kapcsolódásokat igényelnek, és ezzel a típusú reakcióval többnyire takarékosan bánunk munkánk során. A csoportban résztvevő gyerekekre hatással van az, hogy a felnőttek tisztelik érzéseiket, és hogy nem szexualitásuk, hanem egyéb tulajdonságaik miatt fogadják el és szeretik őket. A gyerekek örömmel fogadják a csoport szabályait és határait, amelyek biztonságot jelentenek számukra.

A SAFE WAYS programban már több száz gyerek vett részt. Jóllehet a hatás korrekt tudományos értékelése nehéz, a szülőktől, nevelőktől és az iskolákból érkező visszajelzések egyértelműen azt mutatják, hogy a program hasznos, fontos és kedvező befolyást gyakorol a benne résztvevőkre.

Rendőrképzés

Szükség van-e speciális ismeretekre, készségekre, az erőszakos szexuális bűncselekmények nyomozásában eljáró rendőrnek, kell-e erre önálló oktatást, képzést rendszeresíteni? Az a széleskörű társadalmi felháborodás és nyomás, amely egy erőszakos közönség nyomozásáról készült dokumentumfilm televíziós bemutatását követte, az angliai rendőrség vezetőit meggyőzte arról, hogy csak igennel felelhetnek erre az eldöntendő kérdésre. A stílusváltásnak, amely a rendőröknek az áldozatokhoz való viszonyulását, a velük kapcsolatos magatartásukat jellemzi, talán legfontosabb eleme ez a személyi változás volt.

A szexuális bűncselekményekben eljáró nyomozócsoport egyik tagja az áldozat mellé rendelt kísérő (chaperone¹), aki sajátos feladatai ellátása során egyfajta közvetítő, kiegyensúlyozó szerepet is betölt a nyomozásvezető és az áldozat igényei között. A kísérőnek jelentkező rendőrnek egyhetes képzésen, a Szexuális Bűncselekmények Nyomozástechnikai kurzusán (SOIT) kell részt vennie, amelyet a rendőrképző iskolán tartanak. A képzés befejezése után a rendőr visszatér beosztási helyére.

1992 végén már mintegy 1200 kiképzett nyomozó volt a rendőrség állományában; a legtöbb divízióban 7-15 ilyen rendőr található. 1991 júniusa óta férfi rendőröket is képeznek erre a feladatra; 1992-ben mintegy 70 kiképzett férfi nyomozó volt, számuk azóta emelkedik.

¹ A szó pontos megfelelője a magyar nyelvhasználatban a „gardedám”, Ennek magyar nyelvi konnotációja miatt szerencsésebb a „kísérő” fordítás.

A belső szabályzat szerint a kísérő legfontosabb szerepe annak biztosítása, hogy a nyomozás megkezdésekor, lefolytatása során és befejezésekor a súlyos szexuális bűncselekmény áldozata az őt megillető legmegfelelőbb bánásmódban részesüljön. Ennek érdekében feladatait a szabályzat a következőkben jelöli meg:

- Úgy kell tudnia meghallgatni az áldozatot, hogy az képes legyen elmondani mindazt, amit a nyomozás érdekében el kell mondania, és közben biztosítania kell számára a szükséges támogatást és tanácsokat. Az áldozatot a kísérőn kívül csak a nyomozás vezetője hallgathatja meg.
- „Összekötő tisztként” kell működnie a nyomozócsoport és az áldozat között; el kell látnia a szükséges szervezési feladatokat (azonosítás, szembesítés stb.).
- Ha az áldozattal azonos nemű, jelen van az orvosi vizsgálaton és biztosítja a bizonyítékok beszerzésének, felvételének folyamatosságát.
- Kihallgatja az áldozatot (a nyomozás vezetőjével történő konzultációknak megfelelően).
- Segít abban, hogy az áldozat várakozás nélkül kerülhessen vizsgálatra.
- Információkkal és tanáccsal látja el az áldozatot – és ha szükséges a partnerét vagy a családját – az elérhető sértett-segítő szolgálatokról és szolgáltatásokról.
- Folyamatos kapcsolatot tart fenn a nyomozás vezetője és az áldozat között, tájékoztatja őket az ügy állásáról. Elkíséri az áldozatot a bírói szakeljárás cselekményeire.

A fenti feladatok megvalósításával a kísérő mindenek előtt azonnali és szakszerű segítséget nyújt a súlyos szexuális bűncselekmény áldozatának

- Ismeretekkel, információkkal látja el a rendőrségi és a bírósági eljárásról, az ügy alakulásáról. Mindezt tapintattal, diszkrécióval és együttérzéssel teszi, így az eljárás az áldozat számára elfogadható és emberközelisé válik, lehetővé teszi együttműködését és a másodlagos viktimizáció minimalizálását. Fontos annak hangsúlyozása, hogy a kísérő mindezzel együtt elsősorban:

- nehéz, de jól körülhatárolt feladatot ellátó és erre a feladatra kiképzett – rendőr, nem karitatív személy, nem feladata tehát az áldozat hosszú távú érzelmi segítése, támogatása. Ez a különböző segítő szervezetek (elsősorban a rendőrséggel igen jól együttműködő Victim Support Schemes) dolga; a kísérő feladata e tekintetben annyi, hogy ezekkel a szervezetekkel kapcsolatot tartson, és mindkét irányban tájékoztasson.

Kísérő csak az lehet, aki az említett képzést elvégzi. A képzés – amennyire ez a résztvevőkkel történt beszélgetések és az írott tananyag ismeretében megállapítható – átfogó és jól végiggondolt tematikájú, írásbeli oktató anyagokkal jól ellátott, korszerű és hatékony módszereket tartalmazó. Főbb témakörei vázlatosan:

- **Büntető anyagi- és eljárásjog** – az egyes szexuális bűncselekmények anyagi-jogi definíciója, a fontos dogmatikai fogalmak, kérdések egyszerű és világos példákkal is illusztrált magyarázatával. Bizonyítási és egyéb büntetőeljárás kérdések, büntetési lehetőségek. Valamennyi olyan hatályos jogi és joggyakorlatbeli ismeretekkel, amelyre az ügyben eljáró rendőrnek szüksége lehet. Az oktatási anyagból önkényesen kiemelt két jogszabályi helyet, amelyek törvényi szintű szabályozása a jogalkotó, a tananyag részévé tétele pedig a képzés létrehozóinak attitűdjét illusztrálja: „Az erőszakos közöszlenség tárgyalásán nem hozható fel bizonyíték és nem tehető fel kérdés a sértett korábbi (a vádlotton kívüli személlyel folytatott) szexuális életével kapcsolatban.” (1976-os Szexuális Bűncselekmények Tv. 2. par.)

„Az arra vonatkozó bejelentés után, hogy egy nő erőszakos közöszlész áldozata lett – akár ő, akár más tette ezt a bejelentést –, sem a nő neve, címe, sem bármilyen róla készült álló- vagy mozgókép addig, amíg a sértett él.

a) Angliában és Walesben a közönség számára elérhető írásos formában nem tehető közzé, vagy

b) nem sugározható és kábelen sem közvetíthető Angliában és Walesben, ha valószínű, hogy ennek alapján a sértett ilyen bűncselekmény áldozataként azonosítható lenne.” (1988-as Büntető Igazságszolgáltatási Tv. 158. par.)

– **Nyomozástechnika:** Ismét csupán illusztrációként az a két fő elv, amellyel a nyomozástechnikai anyag kezdődik, s amelyre a „nyomozás során fölmerülő kétségek esetében a nyomozónak emlékeznie kell”:

a) Az ilyen nyomozások során az áldozat érdekei a legfontosabbak, az áldozat kívánságait csupán kivételes körülmények között lehet figyelmen kívül hagyni.

b) A Fővárosi Rendőrség (Metropolitan Police) politikája az, hogy a szexuális bűncselekmény áldozata által tett bármely bejelentés valamennyi aspektusát valóságként fogadja el és kezeli. Bármely ilyen bejelentés vagy feljelentés csupán a megfelelő vizsgálat lefolytatása után tekinthető kellően meg nem alapozottnak.

Az ezzel a témával foglalkozó képzés tartalmazza a speciális kriminalisztikai ismereteket; ideértve az orvosi vizsgálat szükséges tudnivalóit is, egy a gyakorlatban jól használható listát vagy vezérfonalat a fontos tisztázandó kérdésekről, és egy sajátos kihallgatási technika elsajátítását, amely az irányított kommunikáció és a kognitív interjú-technika elemeit ötvözi.

– **Pszichológiai felkészítés:** A képzés fontos alkalmazott pszichológiai elemeket is tartalmaz, amelyek elsősorban a kísérő szerep megfelelő elsajátítására, az azzal való azonosság, az önbizalom és magabiztosság növelésére, valamint a feladat megvalósításához szükséges készségek és képességek kialakítására irányulnak! Így szó esik arról, mit jelent kísérőnek lenni, milyen tulajdonságok meglétét igényli és milyen érzéseket, érzelmeket mozgósít ennek a munkának a gyakorlása. Nagy hangsúlyt helyeznek a megfelelő kommunikációs készségek megtanulására, az értő figyelem és hallgatás elsajátításától kezdve a csendek elviselésén és felhasználásán keresztül a kommunikációt blokkoló és ezért elkerülendő kifejezések, közlések használatáig. Minthogy a kísérő sajátos kettős helyzetben van – nem csupán a nyomozás, a nyomozóhatóság része, de az áldozat igényeit is ki kell elégítenie –, ezért fontos, hogy alapvető ismeretei legyenek arról, akivel foglalkozik, hogy tudja, kivel és mivel fog szembekerülni munkája során. Az oktatás ezért tartalmazza annak a traumatikus lelkiállapotnak (Rape Trauma Syndrome – Megerőszakolási Trauma Tünetegyüttes) az ismérveit, amelyet az áldozatok a cselekmény következtében megélnak, felkészíti a hallgatókat arra, hogy milyen érzelmekre, magatartásokra számíthatnak az áldozatok részéről, hogy milyen érzéseket válthatnak ki ezek a nyílt vagy rejteti viselkedések, megnyilvánulások belőlük, és hogy hogyan kezelhetik a felmerülő problémákat. A képzés során kitérnek arra is, milyen speciális problémák merülhetnek föl egyes áldozati csoportoknál (idősebb nők, serdülők, gyerekek, férfi áldozatok stb.). Végül, a kurzus során áttekintést adnak a „másik oldalról”, az elkövetésről, illetőleg a szexuális elkövetők magatartásának különböző aspektusairól is.

Nem tartozik szorosan a képzéshez, de meg kell jegyezni, hogy a rendőrség vezetése figyelemmel kíséri a tevékenység alakulását; rendszeres vizsgálataik, kutatásaik eredményét – a tevékenység és a dolgozók közérzetének javítása érdekében – a szabályozáson és a képzés módosításán keresztül csatolja vissza.

A rendőrképzésről szóló ismertetés elején feltett, a képzés szükségességére vonatkozó kérdésre a magyar rendőri vezetés – többszöri próbálkozás ellenére – mindeközéig nemet mondott. Az elutasítás érthető, ha el nem is fogadható. Az amúgy is leterhelt rendőrség feladatait az elmúlt évek kiemelkedő bűnözési hulláma az elviselhetetlenségig fokozta. Nyilvánvaló, hogy számukra prioritást a nagyszámú, vagy a kiemelkedően veszélyesnek ítélt cselekmények (vagyon elleni bűncselekmények, szervezett bűnözés) jelentenek. Az évente regisztrált mintegy ezer erőszakos szexuális bűncselekmény nagyságrendjét tekintve nem sorolható ezek közé, talán még akkor sem, ha figyelembe vesszük a hozzávetőlegesen tízszeresre becsülhető látenciát (melynek egyik oka vélhetően éppen az a bánásmód, amely a büntetőeljárás során vár az áldozatra). Az is belátható, hogy az az érv, hogy a képzés bevezetésével, az attitűd változásával mindenütt csökken a látencia, mert nő a feljelentések száma, sem valódi ösztönző, hiszen ez ténylegesen további munkateher-növekedést jelent a rendőrök számára. Gazdasági szempontú érveléssel, társadalmi szintű költség-haszon elemzéssel talán igazolható lenne, hogy annak az anyagi veszteségnek, amelyet egy ilyen képzés bevezetése és alkalmazása jelentene a rendőrség számára, a sokszorosát fizeti ki a társadalom a feljelentést nem tevő, a cselekmény következményeivel sokszor egy életen át küszködő áldozatok különböző forrásokból finanszírozott társadalombiztosítási ellátásával. Morális szempontú megközelítésből fölvehetnénk az analógiát: azt jelenti-e mindez, hogy akkor a ritkábban előforduló betegségek gyógyítására nem kell szakembereket képezni, ezek ellátásáról nem kell gondoskodni, ezeket a betegeket sorsukra lehet hagyni?

Az érvek valószínűleg még tovább sorolhatók, és talán a viktimológusoknak is feladatuk, hogy megtalálják ezek között azokat, amelyekkel a rendőrség vezetői meggyőzhetőek. Hiszen mindaz, amiről itt szó van, része egy olyan kultúra és hagyomány kialakulásán és megszilárdulásán való munkálkodásnak, amely magától értetődő, inherens tevékenységének érzi – akár civil kezdeményezések, akár állami aktivitás formájában –, hogy ne csak üldözze a bűnt, hanem oda is álljon azok mellé, akik annak áldozatává váltak.